

תורת בטחון – פרשת שמות

הנהגת ה' צלך

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֱהִיָּה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֱהִיָּה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם. (ג, יד)

הנה כתב הרמב"ן (שם) וז"ל, "ועוד אמר כיוצא בזה במדרש אגדה (מנורת המאור הראשון פרק הצדקה) ומהו אהיה אשר אהיה, כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי, שנאמר (דברים כח, יב): 'פתח ה' לך את אוצרו הטוב, ואם אינן פותחין את ידיהם מה כתוב שם (איוב יב, טו): הן יעצור במים ויבשו וגו', עכ"ל.

וכן הביא הנפש החיים (שער א, פרק ז) את דברי המדרש הנ"ל וז"ל, "וז"ש דוד המע"ה ה' צלך על יד ימינך. היינו שכמו שנטיית הצל של איזה דבר הוא מכוון רק כפי תנועות אותו הדבר לאן נוטה. כן בדמיון זה כביכול הוא ית"ש מתחבר לנטיית העולמות כפי תנועות ונטיית מעשי האדם למטה. וכן מפורש במדרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל כי שמו אקיי"ק אשר אקיי"ק. מהו אקיי"ק אשר אקיי"ק כשם שאתה הוה עמי. כך אני הוה עמך. וכן אמר דוד ה' צלך על יד ימינך. מהו ה' צלך כצלך. מה צלך אם אתה משחק לו הוא משחק לך. ואם אתה בוכה הוא בוכה כנגדך. ואם אתה מראה לו פנים ועומות או מוסברות אף הוא נותן לך כד. אף הקדוש ברוך הוא ה' צלך כשם שאתה הוה עמו הוא הוה עמך", עכ"ל.

וכן כתב ר' זונדל מסלנט באיגרת לבנו וז"ל, "כידוע שהבורא יתברך שמו משגיח בכל רגע על כל אדם בפרטיות עניניו, וכמו שהאדם פונה את לבו לה' כן ה' פונה להשגיח עליו, כמו שכתוב (תהלים קכא, ה): 'ה' צלך', ואם פונה יותר גם ה' ישגיח עליו יותר, כמ"ש במדרש: 'ה' צלך - מה הצל הזה כשאתה מראה אותו אצבע אחד, הוא מראה אותו אצבע אחת, ואם כל היד, מראה כנגדך כל היד, כן הקב"ה כדרך שבא האדם לראות כך בא ליראות, עיני נפש החיים (שאר א' פרק ט)", עכ"ל.

הנה נתחדש כאן בדברי המדרש יסוד גדול בענין בטחון בהשי"ת. דהנהגת השי"ת עם כל אחד ואחד, הוא תלוי ממש כפי שיעור שפונה להשי"ת. והיינו דכפי השיעור שהאדם בוטח בהשי"ת, זהו השיעור שזוכה להשגחת השי"ת. וזוכה שימלא ה' משאלות לבו, כפי שיעור שפונה להשי"ת ובוטח בו, ואם פונה להשי"ת לגמרי - זוכה לישועת ה'. ואם חו"ש אינו פונה להשי"ת מסיר השי"ת השגחתו מעליו כמו שכתב החובת הלבבות (ריש שער הבטחון) וז"ל, "ומי שבוטח בזולת ה' מסיר האלהים השגחתו מעליו, ומניח אותו ביד מי שבטח עליו", עכ"ל.

חידוש בהשגחת השי"ת

והנה ר' יחזקאל לעוינשטיין (אור יחזקאל אמונה עמי קכ"ג) הביא דברי ר' זונדל מסלנט וכתב שמבואר מדבריו יסוד גדול בענין אמונה בהשגחת השי"ת וז"ל, "ומתגלה לנו יסוד מחודש באופני השגחת השי"ת, שיש

ב' דברים. א' השגחה. ובנוסף לכך יש השגחה מגדר שמירה, שאע"ג שהשגחת השי"ת על כל ברואיו השגחה פרטית, יש לצדיקים וכשרים השגחה נוספת מגדר שמירה. והשגחה זו תלויה לפי מעשי האדם, וכפי אשר אדם פונה אל השי"ת. ובשעה שאדם פונה כולו להקב"ה, משגיח הקב"ה ושומר עליו על כל מעשיו וכמו הצל כאשר אתה מראה לו כל גופך הוא מראה לך כל גופך, אך כאשר פונה אליו רק אצבע, אף השגחתו ושמירת ה' היא רק בדרך זו. והיינו שאף שהשגחת ה' על כולם, ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן גוזרים עליו למעלה, אבל אף נקיפת אצבע זו מגיעה לאדם עבור מעשיו, וכאשר אדם פונה אל השי"ת בכל נפשו, שומרו הקב"ה אף מנקיפת אצבע, אך בשעה שאינו ראוי, דהיינו שאינו פונה אל השי"ת משגיחין עליו ונותנין לו חשבון נקיפת האצבע בעולם הבא. וזה יסוד האמונה בהשגחה שצדיקים הקב"ה משגיח עליהם ושומרם שיבאו לעולם הבא נקיים ... אמנם כאשר אין האדם פונה אל השי"ת ואינו סומך עליו בכל עניניו הנהגת הקב"ה עמו בדרך אחר, להענישם והכל תלוי לפי המדה שאדם בוטח בשי"ת", עכ"ל. ועיי שם בכל דבריו הק'.

הבוטח בה' זוכה גם מה שלא הבטיחו

הנה החובת הלבבות (שער הבטחון פ"א) כתב לכאר מהותו של בטחון וז"ל, "אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו, שיעשה הטוב והנכון לו בענין, אשר יבטח עליו כפי יכלתו ודעתו במה שמפיק טובתו. אבל העיקר, אשר בעבורו יהיה הבטחון מן הבוטח, ואם יפקד, לא ימצא הבטחון, הוא שיהיה לבו בטוח במי שיבטח בו, שיקיים מה שאמר ויעשה מה שערב ויחשב עליו הטוב במה שלא התנה לו ולא ערב עשוהו, שיעשהו נדבה וחסד", עכ"ל. וכתב המרפא לנפש (שם) לכאר דברו וז"ל: "ר"ל, לבד שמקיים מה שהבטיחו, אלא אף מה גם שיעשה עמו טובות אף שלא הבטיחו ולא היה חייב לו, רק בחסדו וטובו, דאל"כ יהיה לבו נוקפו תמיד שמא אינו ראוי לטובות ההם, ויניח מלבטוח עליו", עכ"ל.

הרי מבואר כאן יסוד גדול בענין בטחון בהשי"ת. שהרי אפשר שיטעה טעות גמור ולומר, שהרי השי"ת לא הבטיחני שיעשה מה שאני בטוח עליו, והוא ית' אינו חייב לעשותו, מהיכא תיתי שאבטח בהשי"ת שיעזרני. ועל זה נתחדש כאן בדברי החובת הלבבות שזהו בכלל עיקר מהותו של בטחון, דמי שבוטח במדת החסד של השי"ת, בודאי יעשה הקב"ה מה שבוטח בו, מצד מדת חסדו וטובו, הגם שהשי"ת לא ערב לו לעשותו, מ"מ אם אחד בוטח בהשי"ת באמת, זוכה שהשי"ת יעשה לכל מה שבטח עליו.

אף שלא הבטיחו השי"ת

הנה כתיב "טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים" וכתב הגר"א (משלי יד, ט) לכאר פסוק זה וז"ל, "טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים, הפסוק הזה בעצמו אין לו פירוש לכאורה. והענין כי יש שני חלקי בטחון: אחד, שהקב"ה מבטיחו לתת לו הון רב ועושר, כמו שמצינו שהבטיח לו

השי"ת לאברהם שיעשיר, וזה נקרא בטחון. וחלק הב' הוא שהקב"ה אין מבטיחו, אך האדם בעצמו שם בטחונו בה' וזה נקרא חסיון, וכמ"ש צור חסיו בן, שהצור הוא למחסה לאדם מזרם וממטר כאשר ינוח שם בעצמו, אך הצור לא הבטיחו שיהיה לו למחסה. וז"ש טוב לחסות בה' והא חלק הב', כלומר שמעצמו ישים וישליך יתבו על ה' אף שלא הבטיח לו ה', ממה שישים בטחונו באדם אף לאחר שהבטיח האדם לו לעשות הטוב וזהו מבטוח באדם", עכ"ל.

וע"ע במש"כ הכד הקמח (בטחון) וז"ל, "אמר דוד ע"ה "טוב לחסות בה' מבטוח באדם", ביאורו, כי יש הפרש בין לשון "חסיה" ובין לשון "בטחון" ויאמר הכתוב כי טוב הוא שיחסה אדם בצלו של הקדוש ברוך הוא מבלעדי הבטחה, יותר ממה שיבטח באדם, כי התועלת ודאית בחסיתו של הקדוש ברוך הוא, ותועלת האדם מסופקת אפי' אחר הבטחתו, כי הוא בעל מקרים ושמא לא יוכל להשלים מה שהבטיח. ולכך לא אמר "לבטוח בה'" - "מבטוח באדם" כי זה לא היה צריך לומר. וא"כ, ענין הבטחון בהשי"ת הוא אשר לבו חזק בבטחונו, כאילו הבטיחו בה' יתברך, והוא לשון גדול יותר מחסיה", עכ"ל.

והוסיף על זה ר' אלחנן וסרמן זצוק"ל הי"ד (קובץ מאמרים, מאמר על בטחון) על דברי הגר"א, שחלק זה של בטחון שהאדם עצמו בוטח בהשי"ת הגם שלא הבטיחו השי"ת, הוא יותר מובטח מהבטחת השי"ת. דגבי הבטחת השי"ת יתכן שהחטא יכול לגרום להפסיד ההבטחה. משא"כ הבוטח בחסד השי"ת, והגם שלא הובטח מאת השי"ת, אין לו שום מקום להיות ירא שמא יגרום החטא כדאיתא בדברי המדרש "אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו". שאם ידאג, שמא יגרום החטא, לא משכחת כלל מדת הבטחון, דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. עיי"ש בדבריו הק'.

מיעוט השתדלות

כמו שהנהגה זו נוגע לענין שיעשה השי"ת כל מה שבוטח עליו לעשות, כמו כן נוגע לענין שיעור השתדלות המוטלת על כל אחד ואחד. וכ"כ הבית הלוי (בקונטרס הבטחון) וז"ל, "עוד זאת יבין האדם כי אם ימעט בעסקיו ויתחזק בבטחונו, כן תתמעט ממנו היגיעה ומזמין לו צרכיו באומנות קלה ונקה, וכל מה שהאדם מרבה בהשתדלות ומעמיק בהם ועושה אותו במחשבתו לעיקר, כן אין מזמין לו פרנסתו רק אחרי יגיעה רבה, וכדרך שאמרו חז"ל: "כשם שאתה הווה עמי אני הווה עמך", דהבחירה ניתן להאדם לבחר בטוב או להפוך חלילה", עכ"ל.

בביאור טבע של בטחון

ונראה בביאור הנהגה זו דהא דהשי"ת משגיח על כל אחד ואחד כפי שיעור שפונה להשי"ת, ויכול כל אחד ואחד לזכות לכל טוב שבעולם, הגם שלא הבטיחו השי"ת. שהרי זהו עצם עצמיות של הטבע של בטחון. למשל, מי שבוטח על חבירו שיעשה לו איזה דבר, הדרגה שהוא בוטח עליו לעשות מה שרוצה ממנו, זהו גופא מה שמחייבו לעשותו. א"כ קו"ח בן בנו של קו"ח אצל קוב"ה שאוהב אותנו מעל ומעבר להשגתנו, אם נהיה בטוחים בו שיעשה לנו צרכנו, בודאי הוא יעשה, שהרי אנו סומכים עליו. וכן הוא להפוך שאם ח"ו יבטח

בזולתו, וכאילו אינו צריך לו יתב"ש, אז מסיר הקב"ה את השגחתו מעליו. וכאשר נתבונן בזה, נבין כמה נחוץ הוא לאדם לבטוח בה', שכמו שהוא בוטח בה' - כן יהיה ה' מבטחו.

וכן ביאר הענין מרנא החפץ חיים (זכור למרים פרק כ) וז"ל, "עוד מצינו בתורה ראייה עד כמה גדולה מדת הבטחון, ממועשה דלוט עם שני המלאכים שבאו אליו. וכאשר נסבו על ביתו אנשי סדום וחפצו להרגם, יצא אליהם לוט בטענה, שלא יעשו להם רעה, כי על כן באו בצל קורת, רוצה לומר, שהם בטחו בי שאנכי אוכל להצילם מידכם, על כן בבקשה מכם, שזה יהיה שכרם, שינצלו מכל רע. והנה נחזה אנו, הלוא ידעינן מעשיו של לוט, שלא היה אדם כשר כלל, כדכתיב (בראשית יג, יא): "ויסע לוט מקדם", ואמרו חז"ל: מקדמונו של עולם, ואף על פי כן שפט בשכלו, שעבור ענין זה ראויים הם שינצלו [ונכתב זה בתורה], על אחת כמה וכמה, קל וחומר בן בנו של קל וחומר, הקדוש ברוך הוא בעצמו, שהוא מקור הרחמים והחמלה, כאשר יבטח בו האדם באמת, בודאי יעזרנו הקדוש ברוך הוא להנצל מכל רע. על כן אחי ורעי, אף שבזמננו תקפו עלינו צרות רבות עד שנלאינו נשוא, מכל מקום אם אך נתחזק ונבטח בה' בכל לבבנו, בודאי יעזרנו הקדוש ברוך הוא ונזכר לפניו לטובה", עכ"ל.

בטחון בחסדי השי"ת

הנה מכל הנ"ל מבואר דהבוטח בה', זוכה גם למה שלא ערב לו ולא הבטיח, וכל זמן שבוטח במדת החסד, חסד יסובבנו, וזוכה לחסדי ה' הגם שאינו ראוי לכך כלל. וכל זמן שאין האדם מכיר גודל חסדי ה', לעולם לא יהיה שלם אצלו מדת הבטחון. והאריך החובת הלבבות שזהו אחד ממפסידי הבטחון. אם אינו מבין כראוי וחושב שאינו ראוי זהו סיבה שיפסיד כל בטחונו בהשי"ת.

והאריך בזה הספר העיקרים (מאמר ד', מ"ז) וז"ל, "התקוה והתחלת הוא דבר הכרחי אל המאמין, כדי שימשך אליו החסד הנמשך אל הבטחון, אמר הנביא (איכה ג, כה): "טוב ה' לקויו", וכן היה דוד משבח את עצמו ואומר (תהלים כה, ג): "אותך קייתי כל היום". והתקוה היא על ג' פנים, האחת היא תקות החסד, והיא שיקוה אל השם יתברך שיושיענו על צד החסד בלבד, לא מצד שום חיוב כלל וכו', ותקות החסד היא היותר משובחת שבכולן, אלא שאין המקוה בטוח כל כך שינתן לו כלבבו כל אשר תשאל נפשו, כי להיותו משער בעצמו שאינו במדרגה שיעשה עמו חסד חנם, חושב שלא ירצה האדון לתת את שאלתו, ובעבור זה אינו מקוה כראוי, שאם היה מקוה כראוי לא היתה החסד נמנעת מצד השם יתברך, כי תמיד הוא רוצה להשפיע למקוה כראוי, אמר הכתוב (תהלים קמז, יא): "רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו". ולזה הוא מבואר כי המנע הגעת החסד הוא כאשר אין התקוה כראוי", עכ"ל. הרי מבואר, שכל זמן שאינו ברור לאדם שהקב"ה גומל חסדים בחנם, [אפילו אם יעלה על דעתו שהוא אינו במדרגה שהקב"ה יעשה עמו חסד בחנם], הרי זה, "מן מפסידי הבטחון". כי מי שאינו יכול לחזק אצלו ההרגשה כי הקב"ה הוא מקור הטוב, הוא היטיב הוא מיטיב לנו, וגמלנו ברחמים וחסדים עד אין סוף - אע"פ שאיננו ראויים לכך - לעולם לא ישלים בטחונו בה' יתברך.